

TÜREV ÜRÜNLERİN FİNANSAL RİSKTEN KORUNMA ARACI OLARAK ULUSLAR ARASI MUHASEBE STANDARTLARI KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

ACCOUNTING FOR DERIVATIVES AS AN HEDGING INSTRUMENT UNDER INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS

Yrd. Doç. Dr. Hümeyra ADIGÜZEL*
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Altıok YILMAZ**

ÖZ

Türev ürünler sözleşme taraflarından birine muhtemel karlı bir pozisyonda bir finansal varlık elde etme veya finansal yükümlülüğü ödeme hakkı veren, sözleşmenin diğer tarafına muhtemel zararlı bir pozisyonda finansal varlık verme veya finansal borç sonlandırma yükümlülüğü veren finansal araçlardır. Özellikle son 20 yılda finansal piyasalarda önemli bir yer edinen türev ürünlerin muhasebeleştirilmesi ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. UMS 39'da türev ürün muhasebesi finansal riskten korunma muhasebesi kapsamında ele alınmıştır ve kuralları oldukça tanımlayıcıdır. İşlemlerin finansal riskten korunma muhasebesi kapsamında muhasebeleştirilmesi için işletmelerin önceden belirlenmiş sıkı ölçütlere uyum sağlaması gereklidir. Finansal riskten korunma aracı olarak tanımlanabilecek türev ürünlere döviz kuru üzerine forward sözleşmeleri, faiz oranı swapları, future sözleşmeleri ve opsiyon alımları örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmada ilk olarak türev ürün piyasaları ve işleyişlerinden genel hatlarıyla bahsedilmiş daha sonra finansal riskten korunma muhasebesi kapsamında türev ürünlerin nasıl muhasebeleştirileceği uluslararası muhasebe standartları çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türev Ürünler, finansal riskten korunma, UMS 39.

ABSTRACT

Derivatives are the financial instruments that give right or responsibility to one party to acquire an asset or to pay a liability probably at a profitable condition while giving responsibility to another party to give an asset or collecting

* Bahçeşehir Üniversitesi

**Bahçeşehir Üniversitesi

a liability probably at an unprofitable condition. Especially in the last 20 years the derivative instruments have become an important financial instrument and some standards are developed for the accounting of derivatives. The hedge accounting rules in IAS 39 are very prescriptive. An instrument must meet many criterias for it to be classified as a hedging instrument. Examples of hedging instruments are forward foreign currency exchange contracts, future contracts, interest rate swaps and long position in options.

In this study firstly the derivative markets and their mechanisms in general are discussed. Then, how to account for derivatives under hedge accounting according to International Accounting Standards are given.

Keywords: Derivatives, hedge accounting, IAS 39.

GİRİŞ

Türev ürünler özellikle son 20 yılda tüm dünyada çokça kullanılmaya başlanan bir finansal ürün haline gelmiş ve finansal piyasalarda önemli bir yer edinmiştir. Türev ürünler başka bir varlığa dayalı olan yani getirisi hisse senetleri, döviz kurları, faiz oranları, tahviller, ve ticari ürünler gibi başka varlıklara bağlı olan finansal ürünlerdir. Bu ürünleri futures, forward, opsiyon ve swap olarak sınıflandırabiliriz.

Uluslararası muhasebe standartları kapsamında türev ürünlerin finansal riskten korunma aracı olarak kayıt altına alınması ve değerlendirilmesi UMS 39 içinde ele alınmaktadır. Türev ürünlerin genel olarak riskten korunmanın yanı sıra, fiyat artışlarından kar elde etmek amacıyla veya arbitraj amacıyla da elde bulundurulması mümkündür. Ancak bir türev ürünün UMS 39 kapsamında finansal riskten korunma aracı olarak sınıflandırılması sıkı kriterlere bağlıdır. Bu çalışmada öncelikle türev ürün piyasaları ve işleyişleri ele alınmış daha sonra türev ürünlerin UMS 39 kapsamında hangi şartlarda finansal riskten korunma aracı kalem olarak sınıflandırılabilirliği açıklanmıştır. Son olarak gerçeğe uygun değer riski ve nakit akış riskinden korunmak için kullanılan türev ürünlerin nasıl muhasebeleştirileceği birer örnekle açıklanmıştır.

TÜREV ÜRÜNLER

Temel olarak fon fazlası bulunan taraflar ile fon ihtiyacı olan tarafları bir araya getirmek amacıyla kurulmuş finansal piyasaları işlem türüne göre spot piyasalar ve vadeli ürünler piyasası (türev ürünler piyasası) olarak sınıflandırabiliriz. İki piyasa arasındaki temel farklılık ödeme ürün teslimatının zamanı-

dir. Spot piyasalar somut malların alınıp satıldığı, ödeme ve ürün teslimatının aynı anda veya kısa süre içerisinde yapıldığı piyasalardır. Vadeli işlem piyasalarında ise ödeme ve ürün teslimatı gelecekteki bir vadede önceden belirlenen şartlara göre gerçekleştirilir. (Ersoy, 2011) Vadeli İşlem piyasalarında işlem gören türev ürünler getirisi başka bir finansal varlık ya da malın getirisine bağlanmış, başka bir deyişle farklı bir kıymetin getirisinden türetilmiş araçlardır. Türev ürünlerin türetildiği finansal ürünlere dayanak varlık adı verilmektedir. Türev ürünlerinin performansı dayanak varlıkların sözleşme süresince aldığı değere bağlıdır.

Türev ürünlerin en önemli kullanım amaçları riskten korunmak veya belirli seviyede risk alarak getiri yükseltmektir. (Korkmaz, 2001) Türev ürünlerin kullanım amaçları şu şekilde listelenebilir (Dizman, 2014):

- a) *Riskten Korunmak*: Gelecekte bir mal veya varlık alımı veya satımında oluşabilecek ani fiyat değişimlerinden veya belirsizlikten korunmak için, bugünden belirlenen bir fiyattan gelecekte bir tarihte mal veya varlık alım satımı yapılmasıdır.
- b) *Spekülasyon*: Piyasanın gidişatı ile ilgili tahmin ve beklentilere dayalı olarak, fiyat artışı veya düşüşünden faydalanarak kâr elde etmek amacıyla alım satım yapılmasıdır.
- c) *Arbitraj*: Piyasalar arasındaki anlık fiyat farklılıklarından faydalanarak bir piyasadan düşük fiyata alıp, başka bir piyasada daha yüksek fiyata satma işlemidir.

Türev ürünler, organize piyasalarda ve tezgah üzeri piyasalarda işlem görebilir. Organize piyasalar, hukuki düzenlemelerin olduğu ve standart türev ürünlerin alınıp satıldığı piyasalardır. Bu piyasaların dışında gerçekleşen tüm diğer işlemleri tezgah üstü piyasalarda gerçekleşmiş işlemler olarak adlandırabiliriz.

Başlıca türev ürünleri Forward, Swap, Futures ve Opsiyon'dur. Bunları kısaca tanımlamak gerekirse:

Futures: Organize borsalarda işlem gören ve belirli miktar ve kalitede bir varlığın önceden belirlenmiş bir fiyattan gelecekte belirli bir tarihte teslim etme ya da teslim almaya ilişkin bir sözleşmedir. Vadeleri standarttır ve organize borsada işlem görmektedirler. Futures kontratları teminat hesapları ile temerrüt riskinden korunmaktadır. Futures sözleşmelerinin fiyatları ile spot piyasa fiyatı arasındaki ilişki iki şekilde belirlenmektedir. Bunlar beklentiler, ve taşıma maliyeti yaklaşımıdır. Beklentiler yaklaşımına göre, bir vadeli iş-

lem sözleşmesinin bugünkü alım fiyatı, mal ya da finansal varlığın teslim tarihindeki beklenen fiyatına eşittir (Karan, 2004). Bu yaklaşımda fiyat, kişilerin gelecekle ilgili tahminlerine dayanmaktadır. Taşıma maliyeti yaklaşımında ise herhangi bir mal ya da varlığı bugün almakla ileri bir tarihte almanın maliyetleri karşılaştırılmaktadır. Bu modele göre, vadeli fiyat, peşin fiyatın üzerinde olmalı ve vadeli fiyat nakit fiyat ile taşıma maliyeti tutarlarının toplamına eşit olmalıdır. Bu model ancak belirlilik durumunda çalışabilmektedir. (Dönmez & Yılmaz, 1999).

Forward: Sözleşmeye konu mal ya da finansal varlığın bugünden anlaşılan vadede, bugünden anlaşılan fiyat üzerinden teslim edilmesi işlemine denir. Amaç olarak futures sözleşmeleri ile aynı esasa dayanan forward işlemlerinin futures kontratlarından farkı tezgah üzeri piyasada işlem görmesi ve alıcı ve satıcı harici bir garantörün olmamasıdır. Bu durumda teknik olarak taraflardan birinin sözleşme şartlarını yerine getirmeme riski mevcuttur. Forward sözleşmelerin fiyatı “taşıma maliyeti” yaklaşımı ile bulunmaktadır. Taşıma maliyeti sözleşmenin teslimi için vade sonuna kadar katlanılması gereken toplam maliyetleri ifade etmektedir.

Opsiyon: Opsiyonlar forward ve futures'lara göre daha yeni finansal enstrümanlardır. Opsiyon sözleşmelerinde de gelecek bir tarihte bugün anlaşılan fiyat üzerinden bir mal ya da finansal varlığın teslimi söz konusudur fakat işleyiş şekli forward ve futures kontratlarından farklıdır. Opsiyonlarda bir mal ya da finansal varlığı belirli bir sürede sabit bir fiyattan satın alma ve satma hakkı söz konusudur. Opsiyon sahibi belli bir prim karşılığında vade sonunda opsiyonu kullanma ya da kullanmama hakkına sahiptir. Opsiyon sahibinin, vade sonunda opsiyonu kullanma zorunluluğu bulunmamaktadır. Opsiyon satın alan tarafın maksimum kaybı ödediği primdir. Opsiyonu satan taraf da prim kazancı elde etmektedir fakat opsiyonu alan taraf opsiyonu kullanma ya da kullanmama hakkına sahiptir. Opsiyonu satan taraf aldığı prim karşılığında alıcı tarafın kararına göre hareket eder. Opsiyon çeşitlerinden bazıları döviz opsiyonları, hisse opsiyonları, endeks opsiyonları ve bono opsiyonlarıdır. Opsiyon fiyatlamasında temel iki yaklaşım vardır. Bunlardan bir tanesi Black-Scholes modeli, diğeri de binom modelidir. Binom modelinde fiyatlar ya aşağıya ya da yukarıya hareket etmektedir. Aşağı veya yukarı hareketin ortaya çıkma olasılığı binom dağılımı tarafından belirlenmektedir. Binom fiyatlama

modelinde vade çeşitli zaman dilimlerine bölünmektedir. Dönem sayısı arttıkça binom modeli Black-Scholes modeline yaklaşmaktadır. Black-Scholes modelinin ise ana prensibi opsiyonun dayandığı varlıkla ilgili put opsiyonda kısa pozisyon, call opsiyonda uzun pozisyon tutarak risksiz faiz oranında getiri elde eden bir portföy kurma düşüncesidir.

Swap: Swapler yapı olarak diğer türev ürünlerden daha farklıdır. Futures, forward ve opsiyondakinden farklı olarak devir değil, değişim anlaşmalarıdır. (Erol, 2014) Swap piyasasında ağırlıklı olarak işlem gören swaplar para ve faiz swaplarıdır. Bir swap sözleşmesinin fiyatını etkileyen başlıca üç faktör vardır. Bunlar referans fiyatı, likidite ve kredi riskidir. Referans fiyatı olarak swap kotasyonları girilirken sabit getirili menkul kıymet pazarında çok işlem gören ve likit bir piyasası olan menkul kıymetlerin faizleri referans alınır. Swap sözleşme fiyatlarını etkileyen bir diğer unsur da arz ve talebe bağlı likiditedir. Belirli bir vadeye veya göstergeye karşılık girilen swap kotasyonları daha çok ilgi görebilir. İlginin fazla olduğu sözleşmelerde maliyetler ilginin az olduğu sözleşmelere göre daha fazladır. Son olarak kredi riski (karşı tarafın yükümlülüğünü yerine getirememesi riski) swap fiyatlamasına dahil edilmekte ve karşılıklı veya tek taraflı bir teminat sistemi getirilmektedir.

VADELİ İŞLEM PIYASALARI

Vadeli işlem sözleşmelerinin alınıp satıldığı piyasalara vadeli işlemler piyasası denmektedir. Tarihte ilk organize futures borsası 1710 yılında Japonya'da kurulmuştur. Chicago Ticaret Borsası ise 1848 yılında kurulmuştur. İki taraf arasında yapılan forward kontratların ise çok daha eskiye dayandığı bilinmektedir. Daha ilk çağlarda Asur ticaret kolonilerinde ve sonrasında 17. Yüzyılda Hollanda'da lale soğanları üzerine forward kontratların yapıldığı bilinmektedir (Erol, 2014). Fakat vadeli işlem piyasalarının yoğun olarak kullanılmaya başlanması 1972 yılında Bretton Woods anlaşmasının sona ermesi ve dalgalı kur sistemine geçilmesinden sonra döviz üzerine yazılan futures kontratların işlem görmesi ile başlamıştır. Kısa sürede çok ilerleme gösteren finansal futures piyasasına 1975 yılında faiz futures kontratları ve 1982 yılında hisse senedi endeksi üzerine yazılan futures kontratları eklenmiştir. 1970lerden sonraki döviz kuru ve faiz oranlarındaki dalgalanmalardan korunmak veya faydalanmak isteyen yatırımcıların talebi, vadeli işlem piyasalarına olan ilgiyi çokça artırmış ve bu piyasaların işlem hacimleri sürekli artan bir trend izlemiştir (Ergincan, 1996).

Organize vadeli işlem piyasalarında gerçekleşen yıllık toplam işlem miktarı (sözleşme sayısı) dayanak varlık bazında 2000 yılında 2.989 milyon adet iken 2009 yılı itibariyle dünyada sayıları 76'ya yükselen organize borsalarda 17.700 milyon adete ulaşmıştır (Ersoy, 2011). Organize borsaların işlem hacimleri 2008 yılına kadar sürekli artış göstermiştir ancak küresel krizle birlikte 2009 yılından sonra düşüşe geçen piyasalar son yıllarda tekrar toparlanmıştır. 2013 yılı itibariyle organize piyasalarda işlem gören opsiyon ve futures kontratlarının toplam işlem hacmi 74 trilyon dolar civarındadır. Bunun %60'ını opsiyon kontratları, %40'ını da futures kontratları oluşturmaktadır. Tezgaah üstü piyasalarda işlem gören türev ürünlerin toplam kontrat değeri ise 683 trilyon dolardır. (Bank for International Settlements) Buna göre türev işlemlerinin büyük çoğunluğu tezgaah üstü piyasalarda gerçekleşmektedir. Türev ürün piyasasının bu kadar gelişmesinde ve işlem hacminin son yıllarda yoğun bir şekilde artmasında piyasalardaki volatilitenin artması, piyasaların daha esnekleşmesi ve teknolojiadaki gelişmeler önemli rol oynamaktadır. (Kayahan, 2009)

Türkiye'de ise vadeli işlem piyasaları dünya geneline göre oldukça geç kurulmuştur. Türkiye'deki organize futures borsası VOB 2005 tarihinde İzmir'de faaliyete geçmiştir. VOB 2013 yılında İstanbul'a taşınmış ve şu anda İstanbul'da Borsa İstanbul'a bağlı olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bu borsada 2013 itibariyle hem emtia, hem de finansal futures kontratları işlem görmektedir. İşlemlerin büyük kısmını BIST30 endeksi üzerine gerçekleşen hisse senedi endeks futures kontratı oluşturmaktadır. Bunu Dolar-TL futures kontratı izlemektedir. Opsiyon Borsası da Aralık 2012 tarihinde kurulmuştur ve o da Borsa İstanbul'a bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

Futures borsasında işlem yapan taraflar, sözleşme değerinin tamamını ödemek durumunda değildir, başlangıç teminatını yatırmaları yeterlidir. Taraflar yaptıkları sözleşmeler için, borsa tarafından belirlenen miktarlarda, sözleşme başına belli bir miktar parasal değeri, ödememe riskine karşılık teminat olarak göstermek zorundadır. Bir kontrat almak için borsaya yatırılması gereken tutara başlangıç teminatı denmektedir ve bu miktar futures borsası tarafından belirlenmektedir. Bir sözleşmede zarar etme de söz konusu olabilir. Zarar %25'i aştığında, takas merkezi, başlangıçta %100 olan teminat tutarı %75'e kadar düştüğü için, aradaki farkın ödenmesini ister. Sözleşmeyi alan taraf, teminatının değeri %75'e düşene kadar herhangi bir ödeme yapmaz. Burada sözü edilen %75'lik sınır "sürdürme teminatı" olarak adlandırılır.

Futures borsalarının teminatlandırma sistemi sayesinde sağladığı yüksek kar oranına kaldıraç etkisi denir. Kaldıraç faktörünü üç değişken belirler. Bu değişkenler fiyat, sözleşme büyüklüğü ve teminat tutarıdır. Kaldıraç faktörü şu şekilde hesaplanabilir.

Kaldıraç oranı: (Futures Fiyatı x Sözleşme Büyüklüğü) / Teminat Tutarı

Kontratlarla genellikle sözleşme büyüklüğü sabit olup başlangıç teminat tutarı da borsa tarafından belirlenmekte olup gerektiğinde değiştirilebilmektedir. Futures fiyatı ise arz ve talebe göre sürekli değişen bir fiyattır.

TÜREV ÜRÜNLERİN ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARI KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Uluslar arası muhasebe standartlarında nelerin türev ürün olarak muhasebeleştirileceğine UMS 32 içinde yer verilirken, türev ürünlerin kayıt altına alınması ve değerlendirilmesi UMS 39 içinde ele alınmaktadır. Genel olarak bakıldığında türev ürünler sözleşme taraflarından birine muhtemel karlı bir pozisyonda bir finansal varlık elde etme veya finansal yükümlülüğü ödeme hakkı verirken, sözleşmenin diğer tarafına muhtemel zararlı bir pozisyonda finansal varlık verme veya finansal borç sonlandırma yükümlülüğü verir (Alfredson vd. 2009). UMS 39'da türev ürün muhasebesi finansal riskten korunma muhasebesi kapsamında ele alınmıştır ve kuralları oldukça tanımlayıcıdır. İşlemlerin finansal riskten korunma muhasebesi kapsamında muhasebeleştirilmesi için işletmelerin önceden belirlenmiş sıkı ölçütlere uyum sağlaması gereklidir. Bunlardan ilki finansal riskten korunma aracı tanımına uygunluktur. Bir aracın finansal riskten korunma aracı olarak sınıflandırılabilmesi için en az standartta belirtilen 7 ölçütü sağlaması gereklidir:

- Finansal riskten korunma işleminin başlangıcında işletmenin finansal riskten korunma işleminde bulunmasına neden olan risk yönetimi hedef ve stratejisinin tanımlanması ve belgeye dayandırılması (prg 88),
- Finansal riskten korunma aracının türev ürün olması veya sadece yabancı para riskine yönelik finansal riskten korunma aracı olan türev olmayan finansal varlık veya finansal borç olması (prg 72),
- Finansal riskten korunma işleminin, finansal riskten korunma konusu kalemlerle ilişkilendirilen gerçeğe uygun değerdeki ve nakit akışlarındaki değişiklikleri dengelemede etkin olması,

- Finansal riskten korunma muhasebesi açısından sadece işletme dışındaki bir tarafı içeren finansal araçlar olması (md 73),
- Finansal riskten korunma ilişkisinin belirli istisnalar¹ dışında finansal riskten korunma aracının bileşenlerinin bütününe tanımlanması (md 74),
- Tüm finansal riskten korunma aracının miktar olarak bir bölümüne veya tamamına tanımlanması ve finansal riskten korunma aracının geçerli olduğu sürenin tamamına tanımlanması²,
- Tek bir finansal riskten korunma aracının birden fazla risk türünden korunma amaçlı olarak gösterilebilir.

Belirtilen ölçütlerden biri finansal riskten korunma aracının *türev ürün* olmasıdır (sadece yabancı para riskine yönelik finansal riskten korunma aracı olan türev olmayan finansal varlık veya finansal borç olabilir). Türev ürünlerin tanımı ise UMS 39'un 9. Paragrafında aşağıdaki gibi yapılmıştır.

“Belirli bir faiz oranında, finansal araç fiyatında, mal bedelinde, döviz kurunda, fiyat veya oran endeksinde, kredi derecesi veya kredi endeksinde yada başka bir değişkende... meydana gelen bir değişiklik karşısında değeri değişen; net bir başlangıç yatırımı gerektirmeyen veya benzer diğer sözleşmelere göre daha az bir yatırım gerektiren ve gelecek bir tarihte ödenecek olan finansal araç veya bir sözleşmedir.”

Finansal riskten korunma aracı olarak tanımlanabilecek türev ürünlere döviz kuru üzerine forward sözleşmeleri, faiz oranı swapları ve future sözleşmeleri örnek olarak verilebilir. Opsiyon sözleşmeleri opsiyonu yazan taraf için finansal riskten korunma aracı olarak sınıflandırılmaz çünkü işletmenin yazdığı bir opsiyondaki kayıp potansiyeli finansal riskten korunma konusu kalemin değerindeki kazanç potansiyelinden önemli ölçüde fazla olabilir. Satın alınan bir opsiyonun kazanç potansiyeli, kaybına eşit veya daha fazla olabileceğinden finansal riskten korunma aracı özelliğini taşır (UMS 39, UR 94).

Standartta belirtilen bir diğer husus ise finansal riskten korunma konusu kalem tanımıdır. Finansal riskten korunma konusu kalem standartta işletmeyi gerçeğe uygun değerde veya gelecekte elde edilecek nakit akışlarında değişiklik olması riskine maruz bırakan bir varlık, yükümlülük, kesin taahhüt, gerçekleşme olasılığı yüksek tahmini işlem veya yurtdışı işletmedeki net yatırım-

1 Bir opsiyon sözleşmesinde uygulama fiyatı ile piyasa fiyatı arasındaki fark ile zaman değerini ayırmak veya bir forward sözleşmesinde faiz bileşeni ile spot fiyatı ayırmak gibi.

2 Örneğin türev ürünün miktar olarak %50 si finansal riskten korunma aracı olarak tanımlanabilirken, finansal riskten korunma aracının geçerli olduğu sürenin sadece bir bölümü için finansal riskten korunma ilişkisi tanımlanamaz.

lar olarak tanımlanmıştır. Standartta finansal riskten korunma konusu kalem ile ilgili hususlar aşağıdaki gibi belirtilmiştir (md 78-82):

- Vadeye kadar elde tutulacak olarak sınıflandırılan finansal araçlar faiz riski açısından finansal riskten korunma konusu kalem olmazken, döviz kuru ve kredi riskleri açısından finansal riskten korunma konusu kalem olabilir³,
- Finansal riskten korunma konusu kalem bir finansal araç ise, bu finansal aracın içerdiği farklı risk unsurlarından herhangi biri veya tamamı finansal riskten korunma konusu olabilir. Mesela faiz içeren bir varlık sahibini faiz riski, kredi riski veya fiyat riskine maruz bırakabilir. Bu risklerden herhangi biri, riskin belirlenebilir ve ayrı olarak ölçülebilir olması durumunda ayrı olarak finansal riskten korunma konusu edilebilir.
- Finansal riskten korunma konusu kalem finansal olmayan bir varlık veya borç olması durumunda içerdiği tüm riskler için toplu olarak finansal riskten korunma konusu edilebilir. Bunun tek istisnası kur farkı riskidir.
- Türev ürünler alım-satım amaçlı olarak sınıflandıkları ve gerçeğe uygun değer farkları Kar-Zararda muhasebeleştirildiğinden finansal riskten korunma konusu kalem olamazlar.

Ayrıca standartta finansal riskten korunma muhasebesi uygulanabilmesi için sağlanması gereken asgari koşullar aşağıdaki gibi belirtilmektedir:

- İşlemin başlangıcında resmi bir belgeye dayandırılan ve resmi bir tanımı olan risk yönetimi hedef ve stratejilerinin olması gereklidir. Resmi belgede finansal riskten korunma aracının, finansal riskten korunma konusu kalemin, korunulan riskin yapısının ve işletmenin riskten korunma etkinliğini nasıl ölçüleceğinin açıkça belirtilmesi gereklidir (prg 88a).
- Finansal riskten korunma işleminin riski dengelemede oldukça etkin olması gereklidir⁴
- Nakit akış riskinden korunma işlemleri için finansal riskten korunma konusu işlemin gerçekleşme ihtimalinin yüksek olması ve değişikliklerin kar veya zararı etkileyebilecek nitelikte olması gerekir.

³ Bir yatırımın vadeye kadar elde tutulacak olarak sınıflandırılması için söz konusu yatırımı faiz oranlarındaki değişikliklerden dolayı meydana gelen risklere bakmaksızın vadeye kadar elde tutma niyetine sahip olmayı gerektirir.

⁴ Finansal riskten korunma işleminin oldukça etkin olması standardın UR105'inci paragrafında detaylandırılmıştır. Finansal riskten korunma aracının değerindeki değişiklik ile finansal riskten korunma konusu kalemin gerçeğe uygun değerindeki veya nakit akışlarındaki değişikliğin oranı %80 ile %120 arasında olduğunda işlem oldukça etkin sayılabilir. Örneğin finansal riskten korunma aracının değerinde 120 TL düşüş ve finansal riskten korunma konusu kalemin nakit akışlarında 100 TL artış olması durumunda dengeleme oranı 100/120 (%83) olacaktır. Etkinlik yıllık veya ara dönem finansal tablolarının hazırlandığı zamanlarda değerlendirilmelidir.

- Finansal riskten korunma işleminin etkinliği güvenilir bir şekilde ölçülebilmelidir.
- Finansal riskten korunma işlemi tanımladığı tüm finansal raporlama dönemleri boyunca değerlendirilip, oldukça etkin olduğu tespit edilmelidir.

Standartta 3 adet finansal riskten korunma işlemi tanımlanmıştır:

- Gerçeğe uygun değer riskinden korunma
- Nakit akış riskinden korunma
- Net yatırım riskinden korunma

Gerçeğe uygun değer riskinden korunma ve nakit akış riskinden korunma muhasebesi Tablo 1’de aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

TABLO 1: Finansal Riskten Korunma Muhasebesi

	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma	Nakit Akış Riskinden Korunma
<i>Risken Korunma Konusu Kalem</i>	Muhasebeleştirilmiş bir varlık veya borç, muhasebeleştirilmemiş kesin taahhüt	Muhasebeleştirilmiş bir varlık veya borç, gerçekleşme ihtimali yüksek tahmini bir işlem
<i>Risken Korunma Konusu Kalemde Kaynaklanan Kazanç veya Kayıplar</i>	Finansal riskten korunma konusu kalemin defter değerine yansıtılır ve kar/zarar da muhasebeleştirilir. ⁵	Korunulan risk gelecekteki nakit akışlarındaki muhtemel değişiklikler olduğundan (henüz gerçekleşmemiş) kazanç veya kayıplar muhasebeleştirilmez.
<i>Risken Korunma Aracından Kaynaklanan Kazanç veya Kayıplar</i>	Kar veya Zararda muhasebeleştirilir	Etkin olduğu tespit edilen kısmı <i>diğer kapsamlı gelir</i> içerisinde, etkin olmayan kısmı <i>kar veya zararda</i> muhasebeleştirilir.

Gerçeğe uygun değer riskinden korunma işlemlerini bir örnek ile açıklayalım. İşletme 1 Ağustos 2014 tarihinde başka bir işletmenin ihraç ettiği hisse senetlerinin %0,5’ini satın almış ve gerçeğe uygun değerindeki değişiklikleri özkaynaklarda muhasebeleştirmeye karar vermiştir (satışa hazır olarak sınıflandırmıştır). Hisse senetlerinin toplam maliyeti 40,000 TL’dir. İşletme hisse senetlerinin gerçeğe uygun değerindeki değişiklik riskini dengelemek için 1

⁵ Finansal riskten korunma konusu kalem maliyetinden ölçülmüş olsa veya satılmaya hazır finansal varlık olarak sınıflandırılmış dahi olsa (TMS 39 uygulayanlar için) kazanç ve kayıp yine kar/zararda muhasebeleştirilir (prg 88).

Eylül 2014 tarihinde kısa pozisyon olarak 40 adet⁶ 40,000 TL’lik 31 Aralık 2014 vadeli satım future sözleşmesi yapmıştır ve başlangıç teminatı olarak 4,400 TL yatırmıştır. İlk raporlama tarihi olan 30 Eylül 2014’ te hisse senetlerinin gerçeğe uygun değeri 38,000 TL olarak belirlenmiştir. Future sözleşmesinin gerçeğe uygun değeri ise 38,200 TL olarak belirlenmiştir. Bu süreçte zarar edilmediğinden teminat tamamlama gereği oluşmamıştır⁷. Bu durumda işletme işlemleri aşağıdaki gibi muhasebeleştirilecektir.⁸

01.Ağu.14	240. Bağlı Menkul Kıymetler ⁹ GUD Farkı Özkaynaklara Yansıtılan 102. Bankalar	40,000	40,000
01. Eyl.14	136 Diğer Çeşitli Alacaklar 102. Bankalar	4,400	4,400
30.Eyl.14	659. Diğer Olağan Gider ve Zararlar ¹⁰ GUD Azalış Zararı 240. Bağlı Menkul Kıymetler GUD Farkı Özkaynaklara Yansıtılan	2,000	2,000
30.Eyl.14	118 Diğer Menkul Kıymetler ¹¹ Future Sözleşmesi 649. Diğer Olağan Gelir ve Karlar ¹² GUD Artış Karı	1,800	1,800

6 Bir satım sözleşmesi 100 adet hisse senedi içermektedir.

7 Zarar nedeniyle sürdürme teminatı %75’in (4,400*%75) altına düşseydi yatırımcının teminatını tekrar 4,400 TL’ye tamamlaması gerekecektir.

8 Muhasebeleştirme halen geçerli olan Tek Düzen Hesap Planı’na göre yapılmıştır. Gerekli görülen yerlerde Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayınlanan Türkiye Muhasebe Standartları ile uyumlu “Finansal Tablo Örnekleri ve Kullanım Rehberi” referans verilerek TMS ile uyumlu olarak raporlanması gereken hesaplar belirtilecektir. (Bakınız: http://www.kgk.gov.tr/contents/files/Pdf/Finansal_Tablo_Ornekleri_20.5.2013.pdf)

9 KGK tarafından yayınlanan Finansal Tablo Örnekleri ve Kullanım Rehberi’ne göre: Finansal varlıklardan, raporlama günü itibarıyla vadesine 12 aydan daha kısa süre kalanlarla, vadesi daha uzun olmakla birlikte 12 ay içinde elden çıkarılması düşünülenler, dönen varlıklar içinde “Finansal Yatırımlar” da; vadesine 12 aydan daha uzun süre kalanlarla, 12 aydan uzun süre elde tutulması düşünülenler ise duran varlıklar içinde “Finansal Yatırımlar” da gösterilir.

10 KGK tarafından yayınlanan Finansal Tablo Örnekleri ve Kullanım Rehberi’ne göre Gelir Tablosu’nda “Yatırım Faaliyetlerinden Giderler” grubunda raporlanmalıdır.

11 KGK tarafından yayınlanan Finansal Tablo Örnekleri ve Kullanım Rehberi’ne göre korunma amaçlı türev ürünler finansal yatırımlar altında gösterilmez. Bunlar önemli ise ayrı bir kalemde, önemsiz ise diğer dönen/duran varlıklar içinde gösterilir.

12 KGK tarafından yayınlanan Finansal Tablo Örnekleri ve Kullanım Rehberi’ne göre Gelir Tablosu’nda “Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler” grubunda raporlanmalıdır.

İşletme özkaynağa dayalı finansal varlığını satışa hazır olarak sınıflandırmasına rağmen¹³, gerçeğe uygun değer riskinden korunma konusu kaleme olduğundan değer düşüklüğünü kar zararda muhasebeleştirmiştir. Bu muhasebeleştirme işletmenin finansal riskten korunma aracı ile finansal riskten korunma konusu kalemin gerçeğe uygun değer değişimlerinin etkilerini kar zarar tablosunda netleştirmesini sağlamaktadır. İşletmenin riskten korunma aracından (future sözleşmesi) elde ettiği kazanç 1,800 TL, riskten korunma konusu kalemin (hisse senetleri) gerçeğe uygun değer değişikliği dolayısıyla maruz kaldığı zarar 2,000 TL'dir. Finansal riskten korunma işleminin etkinliği standartta belirtilen aralıkta¹⁴ olduğundan (%90-%111: 1,800 TL/2,000 TL ve 2,000 TL/1,800 TL) finansal riskten korunma işlemi olarak muhasebeleştirilmeye devam edilmelidir.

Nakit akış riskinden korunma işlemlerinin muhasebeleştirilmesini de bir örnek ile açıklayalım. İşletme 30 Nisan 2015 tarihinde 100,000\$ bedelle stok almayı planlamaktadır (tahmini işlem). Ödeme tarihi 30 Haziran 2015 olarak planlanmaktadır. Satın alacağı stok ile ilgili oluşacak nakit akış riskini dengelemek için işletme 31 Mayıs 2014 tarihinde, 30 Haziran 2015 tarihli 230,000 TL karşılığı 100,000\$ satın almak için forward sözleşmesi yapmıştır. Aşağıdaki tablo işlem tarihindeki kur, sözleşme tarihindeki kur ve forward sözleşmesinin gerçeğe uygun değerini göstermektedir.

Tarih	İşlem tarihindeki kur	Sözleşme tarihindeki tahmini kur (30 Haziran 2015)	Forward Sözleşmesi gerçeğe uygun değeri
31 Mayıs 2014	2.12	2.30	-
31 Aralık 2014	2.19	2.24	(5,825) ¹⁵
30 Nisan 2015	2.15	2.17	(12,871) ¹⁶
30 Haziran 2015	2.12	-	(18,000)

Kesin bir taahhüde ilişkin yabancı para riskinden korunma işlemi, gerçeğe uygun değer riskinden veya nakit akış riskinden korunma işlemi olarak muhasebeleştirilebilir (TMS 39, prg 87). İşletme bu işlemi nakit akış riskinden korunma işlemi olarak muhasebeleştirmeyi seçerse finansal riskten korunma

13 Finansal riskten korunma konusu kaleme olmadığı sürece satışa hazır olarak sınıflandırılan finansal varlıkların gerçeğe uygun değerindeki değişiklikler özkaynaklarda muhasebeleştirilir (TMS 39).

14 Netleştirme oranı %80 ile %120 arasında olduğunda işlem oldukça etkin sayılabilir (TMS 39, UR105).

15 Forward sözleşmesinin gerçeğe uygun değeri TL faiz oranı bilindiği takdirde (örnekte yıllık faiz oranı %6 kabul edilmiştir) şu şekilde hesaplanır: $((2.24 * 100,000) - 230,000) / (1 + (0,06 * 6/12))$. Bu tutar sözleşme tarihindeki 30 Haziran 2015 tarihli forward kuru üzerinden hesaplanan değer ile 31 Aralık 2014 tarihindeki 30 Haziran 2015 tarihli forward kuru ile hesaplanan değer arasındaki farkın piyasa faiz oranı ile iskonto edilmiş tutarıdır.

16 $((2.17 * 100,000) - 230,000) / (1 + (0,06 * 2/12))$.

aracından kaynaklanan kazanç ve kayıpların etkin olduğu tespit edilen kısmını diğer kapsamlı gelir içerisinde, etkin olmayan kısmı kar zararda muhasebeleştirir (TMS 39 prg 95). Örnekte tahmini işleme (stok alınması) ilişkin finansal riskten korunma işlemi *finansal olmayan bir varlık* muhasebeleştirilmesi (stok) ile sonuçlanacağından¹⁷ işletme TMS 39 prg 98’de belirtilen iki seçenektan birini uygulayabilir.

a. İşletme, diğer kapsamlı gelir içerisinde muhasebeleştirilmiş olan kazanç veya kayıpları, elde edilen varlığın veya üstlenilen borcun kâr veya zararı etkilediği dönem veya dönemlerde (amortisman gideri veya satılan malların maliyetinin muhasebeleştirildiği dönemler gibi) yeniden sınıflandırma düzeltmesi olarak kar veya zarar içerisinde yeniden sınıflandırır. Ancak, işletmenin diğer kapsamlı gelir içerisinde muhasebeleştirilen bir zararın tamamının veya bir kısmının gelecekteki bir veya daha fazla dönem içinde geri kazanılamayacağını beklemesi durumunda, geri kazanılamayacağı beklenen tutar yeniden sınıflandırma düzeltmesi olarak özkaynaklardan çıkarılarak kar veya zarar içerisinde yeniden sınıflandırılır veya

b. İşletme, diğer kapsamlı gelir içerisinde muhasebeleştirilmiş bulunan kazanç veya kayıpları iptal ederek varlık veya borcun ilk maliyetine veya defter değerine dâhil eder.

İşletmenin diğer kapsamlı gelir içinde muhasebeleştirilmiş bulunan kazanç veya kayıpları iptal ederek varlığın ilk maliyetine dâhil etmeyi tercih etmesi durumunda muhasebeleştirme aşağıdaki gibi olacaktır:

¹⁷ Tahmini işleme ilişkin finansal riskten korunma işlemi *finansal bir varlık veya borç* muhasebeleştirilmesi ile sonuçlanırsa “a” şıkkı uygulanır yani; diğer kapsamlı gelir içerisinde muhasebeleştirilmiş bulunan kazanç veya kayıplar, finansal riskten korunmaya konu olan tahmini nakit akışlarının kâr veya zarar etkilediği dönem veya dönemlerde (faiz gelirin veya giderinin muhasebeleştirildiği dönemler gibi), yeniden sınıflandırma düzeltmesi olarak özkaynaklardan çıkarılarak kâr veya zarar içerisinde yeniden sınıflandırılır. Ancak, işletmenin diğer kapsamlı gelir içerisinde muhasebeleştirilen bir zararın tamamının veya bir kısmının gelecekteki bir veya daha fazla dönem içinde geri kazanılamayacağını öngörmesi durumunda, geri kazanılamayacağı öngörülen tutar, yeniden sınıflandırma düzeltmesi olarak kâr veya zararda yeniden sınıflandırılır (TMS 39 prg 97).

31 Mayıs 2014	960 Futures Sözleşmesinden Borçlular 961 Futures Sözleşmesinden Alacaklılar	230,000	230,000
31 Aralık 2014	529 Diğer Sermaye Yedekleri ¹⁸ GUD Artışı/Azalışı 119 Menkul Kıymetler Değer Düşüklüğü Karşılığı Forward Sözleşmesi GUD Farkı	5,825	5,825
30 Nisan 2015	(Forward sözleşmesinin GUD'indeki azalışın özkaynaklara kaydedilmesi) 529 Diğer Sermaye Yedekleri GUD Artışı/Azalışı 119 Menkul Kıymetler Değer Düşüklüğü Karşılığı Forward Sözleşmesi GUD Farkı	7,046	7,046
30 Nisan 2015	(Forward sözleşmesinin GUD'indeki azalışın özkaynaklara kaydedilmesi) 150 İlk Madde ve Malzeme 529 Diğer Sermaye Yedekleri GUD Artışı/Azalışı 320 Satıcılar	227,871	12,871 215,000

18 KGK tarafından yayınlanan Finansal Tablo Örnekleri ve Kullanım Rehberi'ne göre Özkaynaklar altında "Kar veya Zararda Yeniden Sınıflandırılacak Birikmiş Diğer Kapsamlı Gelirler veya Giderler" kaleminde raporlanır.

30 Haziran 2015	(Kâğıtların satın alınması ve diğer kapsamlı gelir içinde muhasebeleştirilmiş bulunan kayıpların maliyete dâhil edilmesi) 780 Finansman Giderleri 119 Menkul Kıymetler Değer Düşüklüğü Karşılığı Forward Sözleşmesi GUD Farkı	5,129	5,129
30 Haziran 2015	(Forward sözleşmesinde 30 Nisan -31 Mayıs 2015 arasındaki değer düşüklüğünün kaydı) 102 Bankalar \$ Kasası 119 Menkul Kıymetler Değer Düşüklüğü Karşılığı 102 Bankalar TL Kasası	212,000 18,000	230,000
30 Haziran 2015	961 Futures Sözleşmesinden Alacaklılar 960 Futures Sözleşmesinden Borçlular	230,000	230,000
30 Haziran 2015	320 Satıcılar 102 Bankalar \$ Kasası 642 Faiz Gelirleri (Borcun işlem tarihindeki kurdan ödemesi ve kur farkı gelirinin kaydı)	215,000 212,000 3,000	

Örnekte tahmini işlem gerçekleşene kadar (30 Nisan 2015 tarihine kadar) nakit akış riskinden korunma işlemi olarak muhasebeleştirildiğinden finansal riskten korunma aracından kaynaklanan kazanç ve kayıpların etkin olduğu tespit edilen kısmını diğer kapsamlı gelir içerisinde, etkin olmayan kısmı kar zararda muhasebeleştirilmiştir. Tahmini işlem gerçekleştikten sonra finansal riskten korunma konusu kalem muhasebeleştirilmiş bir yükümlülük (satıcı-

lara borç) olmaktadır ve finansal riskten korunma işlemi bu yükümlülüğün gerçeğe uygun değer değişiminden korunma şeklinde olacaktır. Dolayısıyla finansal riskten korunma aracının (forward kontratı) gerçeğe uygun değerindeki değişiklikler özkaynakta değil, kar zararda muhasebeleştirilmiştir.

SONUÇ

Çalışmada dünyada yaygın olarak kullanılan ve finansal piyasalarda önemli bir yere sahip olan türev ürünlerin, uluslar arası muhasebe standartları çerçevesinde finansal riskten korunma aracı olarak nasıl muhasebeleştirileceği ve değerlendirileceği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ilk kısımlarında türev ürün piyasalarının işleyişleri ele alınmış, sonraki bölümlerde türev ürünlerin UMS 39 kapsamında nasıl muhasebeleştirileceği ayrıntıları ile ele alınmıştır.

UMS 39 da türev ürünlerin finansal riskten korunma muhasebesi kapsamında muhasebeleştirilmesi sıkı ölçütlere bağlanmıştır. Bunlardan ilki nelerin finansal riskten korunma aracı olabileceğidir. Finansal riskten korunma aracı olabilme ölçütlerinden biri finansal aracın türev ürün olmasıdır. Standardın açıkladığı diğer önemli hususlar finansal riskten korunma konusu kalem olabilme ölçütleri ve finansal riskten korunma muhasebesi uygulamak isteyen işletmelerin sağlaması gereken asgari koşullardır. Bu bilgiler ışığında çalışmada gerçeğe uygun değer riskinden korunma işlemi bir futures sözleşmesi örneği ile; nakit akış riskinden korunma işlemi ise bir forward sözleşmesi örneği ile açıklanarak işlemler Muhasebe Uygulama Genel Tebliği (MUGT) ekindeki Tek Düzen Hesap Planı'na (TDHP) uygun olarak muhasebeleştirilmiş ve ayrıca Kamu Gözetimi Kurumu (KGGK) tarafından yayınlanan "Finansal Tablo Örnekleri ve Kullanım Rehberi"ne göre nasıl raporlanacakları dipnotlarda belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

Alfredson, K...[ve öte.] (2009). **Applying International Financial Reporting Standards**, 2.ed. [y.y.] : Wiley.

Dizman, Şakir (2014) "Türev Finansal Ürünlerin; Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ve Yeni Hesap Planı Taslağı Kapsamında Muhasebeleştirilmesi", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7; 1 (2014) :. 17-30.

Dönmez, Çetin ve Mustafa Yılmaz, (1999) "Türev Piyasalar Finans Sektöründeki Dengenin Korunması Açısından bir Tehdit Oluşturabilir mi?", İMKB

Dergisi, 3; 11 (1999) : 49-81.

Ergincan, Yakup (1996). **Endekse Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Portföy Yönetiminde Kullanımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**. Ankara : SPK Yayın

Erol, Ümit (2014). **Türev Piyasalar: Futures, Forward, Swap ve Opsiyonlar**. İstanbul : Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Ersoy, Ersan (2011) “Türkiye’de ve Dünyada Organize Türev Piyasaların Gelişimi”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**. (Temmuz 2011) : 63-80.

Kayahan, Canturk (2009) “Finansal Türevler: Efsaneleri ve Algılanma Hataları”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 16; 1, (2009) : 23-37.

Korkmaz, Turhan (2001) “Yeni Gelişmekte Olan Sermaye Piyasalarına Yatırım ve Türev Ürünlerin Rolü” **İMKB Dergisi** 17 (2001) : 69-100.

TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum [çevrimiçi erişim : http://kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2013/TMS/TMS32.pdf]

TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme [çevrimiçi erişim: http://kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2013/TMS/TMS39.pdf]